

NACIONALINĖ MOKSLO PROGRAMA „GEROVĖS VISUOMENĖ“

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Nacionalinės mokslo programos „Gerovės visuomenė“ (toliau – Programa) paskirtis – atlikti kompleksinius gerovės visuomenės prielaidų ir jos raidos mokslinius tyrimus Lietuvoje.

2. Ilgalaikis strateginis šalies raidos tikslas yra gerovės visuomenės kūrimas. Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. XI-2015 (Žin., 2012, Nr. 61-3050) ir 2014-2020 metų nacionalinės pažangos programoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 28 d. nutarimu Nr. 1482 (Žin., 2012, Nr. 144-7430) pabrėžiama, kad visuomenės gerovės kūrimas yra esminis Lietuvos pažangos tikslas. 2010 metais patvirtintoje Europos Sąjungos (toliau – ES) pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijoje „Europa 2020“ taip pat numatyta, kad ES valstybėse turi būti sudarytos sąlygos pažangesniam, tvaresniam ir labiau integruotam augimui. ES programoje „Horizontas 2020“, skirtoje investuoti į mokslinius tyrimus ir inovacijas, numatoma, kad moksliniai tyrimai turi padėti spręsti šiuolaikinei visuomenei kylančius iššūkius, per žmonių sveikatos gerinimą ir gerovės didinimą, integracinių, naujoviškų ir saugių Europos visuomenių kūrimą beprecedenčių permainų ir augančios pasaulio tarpusavio priklausomybės sąlygomis.

Šešioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – LRV) 2012–2016 metų programoje, Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gruodžio 15 d. nutarimas Nr. XII-51 (Žin., 2012, Nr. 149-7630), pabrėžiama, kad pagrindinis LRV siekis – eiti gerovės valstybės kūrimo keliu, kad Lietuvos žmonės jaustųsi orūs, saugūs ir laimingi. Ši programa parengta, atsižvelgiant į LRV 2013 m. spalio 14 d. nutarimą Nr. 951 „Dėl Prioritetinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų raidos (sumanios specializacijos) kryptių patvirtinimo“, kuriame viena iš sumanios specializacijos prioritetinių kryptių yra įtrauki ir kūrybinga visuomenė, taip pat pagal Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. spalio 11 d. įsakymą Nr. V-949 „Dėl Nacionalinių mokslo programų sąrašo patvirtinimo“.

3. Pagrindinės Programos sąvokos:

3.1. **Darnus vystymasis** – vystymasis, kuris, tenkindamas dabartinių kartų poreikius, išsaugo galimybes būsimoms kartoms tenkinti savuosius.

3.2. **Gyvenimo kokybė** – individualus, susijęs su asmeniniais tikslais, lūkesčiais, standartais bei poreikiais, savo gyvenimo padėties įvertinimas esamoje kultūros ir vertybių sistemoje. Gyvenimo kokybę kompleksiskai veikia asmens fizinės sveikatos, psichologinės būklės, nepriklausomumo suvokimo, socialinių ryšių bei materialinės aplinkos¹. Gyvenimo kokybė yra daugialypis reiškinytis, apimantis materialinius ir nematerialinius, objektyvius ir subjektyvius, individualius ir kolektyvinius gerbūvio komponentus.

3.3. **Gyvenimo lygis** – materialinių gėrybių ir paslaugų, kuriomis disponuoja žmogus, šeima ar socialinė grupė, visuma.

¹ Pasaulio sveikatos organizacijos apibrėžimas: <http://www.who.int>

3.4. **Gerovės valstybė²** – gerovės valstybės sąvoka yra susijusi su valstybės ekonominiu klestėjimu, demokratija ir valstybės įsipareigojimu garantuoti kiekvienam visuomenės nariui orų pragyvenimą ir apima tokias svarbias socialinės politikos sritis kaip socialinė apsauga, sveikatos draudimas, darbo rinkos politika ir švietimo sistema.

3.5. **Gerovės visuomenė** – apima gerovės sistemos decentralizavimą, kitų ne tik valstybinių institucijų (visuomeninių organizacijų, vietos bendruomenių ir panašiai) įsitraukimą į gerovės kūrimą šalia ar/ir kartu su valstybe. Gerovės valstybės kritikai atkreipia dėmesį į gerovės valstybės krizę, kuri yra susijusi su augančia gerovės kaina ir nebemažėjančia socialine atskirtimi, bei siūlo gerovės visuomenės koncepciją.

3.6. **Inovacija** – procesas, kai visuomeniniams ir ekonominiams poreikiams patenkinti siūlomos naujos idėjos ir kuriami nauji produktai, paslaugos ar verslo bei organizaciniai modeliai, kurie sėkmingai integruojasi į esamas rinkas arba geba sukurti naujas.

3.7. **Inovacijų ir verslumo ekosistema** – politinių, socialinių, finansinių, infrastruktūros ir kitų veiksmų, lemiančių inovacijų ir verslumo centrų formavimąsi, visuma.

3.8. **Įtraukianti visuomenė** – tam tikroje teritorijoje gyvenančių skirtingų poreikių individų, kuriuos sieja įtraukūs socialiniai santykiai, suteikiantys lygias galimybes visiems individams laisvai dalyvauti visuomenės gyvenime, visuma.

3.9. **Socialinė atskirtis** – procesai, kurių metu individas ar visuomenės grupė yra izoliuojami nuo pagrindinių socialinius išteklius gaminančių ar skirstančių socialinių mechanizmų kaip darbo rinka, šeima ar kitos neformalios grupės (giminės, draugai, bendruomenės), valstybė.

3.10. **Socialinė ekonomika** – ekonominės veiklos rūšis, grindžiama rinkos mechanizmų naudojimu siekiant socialinių tikslų, sudarant sąlygas kurti kokybiškas darbo vietas, didinti socialinę, ekonominę bei regioninę sanglaudą, kurti socialinį kapitalą, skatinti piliečių aktyvumą, solidarumą ir demokratijos vertybėmis grindžiamą ekonomiką.

3.11. **Socialinės inovacijos** – naujos iniciatyvos (procesai, produktai, paslaugos, modeliai), kurios geriau nei kitos alternatyvos tenkina socialinius poreikius ir kuria naujus socialinius santykius arba bendradarbiavimo tinklus. Socialinės inovacijos apima naujus socialinių problemų sprendimų būdus, kurie daro poveikį socialinei sąveikai.

3.12. **Socialinės investicijos** – investicijos į žmones; apima priemones, skirtas žmonių įgūdžiams bei gebėjimams stiprinti, padedančias dalyvauti darbo rinkoje bei socialiniame gyvenime. Socialinės investicijos apima švietimą, vaikų priežiūrą, sveikatos priežiūrą, profesinį rengimą, pagalbą ieškant darbo ir reabilitaciją ir kita.

3.13. **Socialinė sanglauda** – tokia visuomenės būklė, kai veikia demokratija, nėra socialinės atskirties ir nelygybės, o įvairios visuomenės grupės gyvena santarvėje.

3.14. **Sumani ekonomika** – lanksti ir gebanti konkuruoti pasaulyje, didelę pridėtinę vertę kurianti ekonomika, grindžiama žiniomis, inovacijomis, verslumu ir socialiniu atsakingumu bei „žaliuoju“ augimu.

3.15. **Sumani specializacija** – mokslinių tyrimų, eksperimentinės plėtros (MTEP) ir inovacijų plėtros prioritetų nustatymas, pritaikytas kiekvienam regionui, atsižvelgiant į jo turimus ar galimus turėti konkurencinius pranašumus.

² Apibrėžimas suformuluotas, remiantis Jolantos Aidukaitės, Natalijos Bogdanovos ir Arvydo Guogio studija „Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?“ Vilnius: LSTC, 2012.

3.16. **Sumani visuomenė** – laiminga, solidari, savivaldi ir politiškai brandi visuomenė, atvira naujovėms, iššūkiams ir kiekvieno piliečio idėjoms. Sumani visuomenė reiškia, kad joje tikslai yra tiksliai apibrėžti, išmatuojami, pasiekiami, realistiški ir tinkami laike.

3.17. **Sumanus valdymas** – atviras ir skatinantis dalyvauti, rezultatyvus, visuomenės poreikius ir kokybiškas paslaugas užtikrinantis viešasis valdymas, kompetentinga ir kryptingus sprendimus priimanti valdžia.

3.18. **Sveika visuomenė** – visuomenė, kurios dauguma narių patiria fizinę, dvasinę ir socialinę gerovę.

3.19. **Tvarus (ekonomikos) augimas** – tausiau išteklius naudojančios, ekologiškesnės ir konkurencingesnės ekonomikos kūrimas.

3.20. **Verslumas** – asmens mąstymo būdas ir socialinė, vadybinė ir kitokia kompetencija, leidžianti turimas žinias pritaikyti kasdieniame savo gyvenime, t. y. gebėjimai, teikiantys galimybę organizuoti savo verslą, prisiimant riziką už padarytus sprendimus.

3.21. **Viešojo sektoriaus inovacija** – naujų arba iš esmės patobulintų paslaugų, komunikacijos metodų, procesų ar organizacinių sprendimų taikymas viešajame sektoriuje.

3.22. **Žmogaus saugumas** – žmogaus galimybė pasinaudoti savo teisėmis, gero valdymo, išsilavinimo ir medicinos priežiūros prieinamumas bei užtikrinimas, kad kiekvienas žmogus galėtų juos rinktis, siekdamas atskleisti savo potencialą, kitaip tariant – tai laisvė nebijoti ir laisvė nuo skurdo. Žmogaus saugumo užtikrinimas mažina skurdą, skatina ekonomikos augimą, padeda išvengti socialinių ir kitokių konfliktų, mažina nepatenkintų poreikių ir nesaugumo jausmą, užtikrina galimybę išsaugoti sveiką aplinką.

4. Įgyvendinus Programą, viena vertus, bus sistemiškai iširtos ir pagrįstos gerovės visuomenės vystymosi prielaidos ir galimybės, kita vertus, atsiras naujų paskatų plėtoti visuomenės tyrimus, kursiančius mokslo žinias, susijusias su aktualiaisiais visuomenės ir valstybės poreikiais. Numatomi Programos rezultatai – surinkti ir susisteminti empiriniai duomenys, mokslinės publikacijos, parengtos metodikos, rodiklių sistemos, rekomendacijos valstybės institucijoms ir kita – paskatins spartesnę gerovės visuomenės vystymąsi Lietuvoje.

II. ESAMOS BŪKLĖS ANALIZĖ

5. Gerovės plėtra XXI amžiuje patiria virtualią iššūkių. Visus juos galima suskirstyti į keturias kategorijas: demografiniai ir socialiniai iššūkiai – Europos šalių gyventojų senėjimas, gimstamumo mažėjimas, išlaidų socialinėms reikmėms (pensijoms, sveikatos apsaugai ir kt.) didėjimas; kultūriniai iššūkiai – šeimos deinstitutionalizacija ir visuomenės individualizacija; ekonominiai iššūkiai – mažėjantis nekvalifikuoto darbo poreikis, didėjantis nedarbas (ypač ilgalaikis), ekonominių pasaulio galių persiskirstymas, ribotas Lietuvos ūkio inovatyvumas; globalizacijos ir integracijos į Europą iššūkiai – socialinis dempingas, migracija, socialinis turizmas, laisvas darbo jėgos judėjimas.

6. Lietuvos visuomenei būdinga kukli ekonominė gerovė ir labai didelis jos netolygumas įvairiose gyventojų grupėse, menkas politinis ir pilietinis aktyvumas, didelis nepasitikėjimas valdžios institucijomis ir socialinėmis grupėmis (ypač kai kuriomis etninėmis mažumomis), destruktivaus elgesio paplitimas, demografinės raidos disbalansas. Viešoji politika labiausiai akcentuoja ekonominio augimo tikslus. Nuolat minima visuomenę varginančios problemos: emigracija, nedarbas, lėta technologinė pažanga, energetinė priklausomybė, socialinė atskirtis, nebrandi politinė sistema, nepakankama pagarba įstatymams, nusikalstamumas, psichoaktyvių

medžiagų vartojimas ir kt.). Problemų gausa skatina kurti įvairiausias „šakines“ strategijas, kurios paprastai nesiremia mokslinių tyrimų rezultatais, o dėl to nėra tinkamai subordinuotos, konkuruodamos dėl lėšų stabdo viena kitą ir yra neįgyvendinamos.

7. Siekiant spartesnio gyventojų gerovės augimo, negalima pasikliauti vien tik ekonomine plėtra, kurios ilgalaikės prognozės Lietuvai yra nuosaikiai palankios.³ Būtina atkreipti dėmesį į ES šalyse vis labiau vertinamą socialinių investicijų veiksnį, o ekonominę ir socialinę raidą laikyti ne tik susijusiomis, bet ir viena kitą skatinančiomis.

8. Lietuvoje beveik nemažėja skurdo rizikos lygis (tiek generuojamas rinkos – iki socialinių išmokų, tiek pakoreguotas valstybės – po socialinių išmokų). Didelį skurdo paplitimą Lietuvoje rodo ne tik santykiniai skurdo rizikos, bet ir absoliutūs deprivacijos rodikliai (nepajėgumas įpirkti būtinausius produktus ir paslaugas, apmokėti einamąsias sąskaitas ir pan., 20–30 proc. Lietuvos gyventojų gyvena netinkamuose būstuose. Be to oficialieji Lietuvos pajamų nelygybės rodikliai nėra patikimi, nes dėl išplitusios šešėlinės ekonomikos pasaulyje taikomos pajamų nelygybės matavimo metodikos sunkiai pritaikomos Lietuvoje. Labai svarbu sukurti objektyvius socialinės nelygybės matavimus.

9. Vykstant demografiniams, šeimos, darbo rinkos pokyčiams, globalizacijai veikiant šalies finansų sistemą, tradicinėje socialinio draudimo sistemoje atsiranda vis daugiau spragų, dėl kurių tam tikros gyventojų grupės arba riziką patyrę gyventojai lieka nepakankamai apdrausti. Socialinis draudimas turi būti nuolat adaptuojamas, o drauge turi būti sprendžiamos ir jau įsisenėjusios jo finansavimo problemos.

10. Socialinė atskirtis, daugialypis fenomenas, greičiau formuojasi visuomenėse, kuriose didesnė ekonominė ir socialinė nelygybė. Ši reiškia ne tik didesnę atotrūkį tarp priešingų socialinių polių, bet ir įvairias socialines ir sveikatos problemas visuose gyventojų sluoksniuose.⁴ Visuomenėje, kita vertus, plinta manymas, kad gyventojų pajamų struktūros pokyčiai plečia „skurdo spąstus“, mažina paskatų dalyvauti darbo rinkoje. Socialinei atskirčiai iširti reikia kompleksinių tyrimų, kurie rezultatai leistų numatyti veiksmingus sprendimus, ypač – skurdo prevencijos priemones.

11. Lietuvos socialinės gerovės sistema, nors formaliai aprėpia visas šiuolaikinėms valstybėms įprastas sritis (apsauga senatvės, ligos, negalios, nedarbo ir kitais atvejais) ir socialines problemas, bet dėl lėšų trūkumo ir organizavimo spragų, sistema yra nepakankama. Dėl to gilėja problemos, kurioms spręsti jau dabar reikia ypač brangių socialinės integracijos paslaugų. Daugelis gyventojų patenka į socialinę priklausomybę arba emigruoja.

12. Pasibaigus 2008–2010 m. ekonominei krizei, Lietuvai integruojantis į euro zoną ir prasidedant naujam 2014–2020 m. ES finansinės paramos laikotarpiui, klostosi palankios sąlygos socialinei politikai pertvarkyti. Reikia rasti būdų, kad ekonominio augimo rezultatai sėkmingiau pasiektų mažiau apsirūpinusių gyventojų sluoksnius, bet socialinei politikai Lietuvoje neteikiamas prioritetas. ES kontekste socialinei gerovei plėtoti Lietuvoje teikiama neproporcingai mažiau išteklių.

³ The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies. Joint Report prepared by the European Commission (DG ECFIN) and the Economic Policy Committee (AWG). European Economy, 4. September 2011, Brussels. // http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/ee4_en.htm

⁴ Wilkinson, R., Pickett, K. Spirit Level. Why Equality is Better for Everyone. London: Penguin Books, 2010, p. 175-181.

13. Daugumai socialinių problemų spręsti reikia ekonominių išteklių, kurie neatsiejami nuo nuoseklaus ilgalaikio ūkio augimo. Daugelyje išsivysčiusių pasaulio valstybių inovacijos jau seniai yra pagrindinis ekonominio augimo variklis, leidžiantis pasiekti didelį verslo našumą ir pelningumą, sparčiai gerinantis piliečių gyvenimo kokybę. Lietuvai būdingas žemas inovacinės veiklos lygis, o statistiniai duomenys (2011 m.) rodo, jog didžioji dalis (72 proc.) šalies pramonės įmonių nevykdo jokios inovacinės veiklos. Itin mažą strategiškai reikšmingą inovacinę veiklą vykdyusių įmonių skaičių (1 proc.) lemia neišplėtoti moksliniai tyrimai ir menka technologinė plėtra versle ir pramonėje. Mažai esama įmonių (4 proc.), plėtojančių technologijų modifikavimu pagrįstas (be mokslinių tyrimų veiklos) inovacijas. Lietuvos inovatyvumas vertinamas 0,28 balo pagal Europos Komisijos dokumente European Innovation Scoreboard 2013 paskelbtą apibendrintą inovacijų indeksą. Lietuva labai atsilieka nuo ES-27 šalių vidurkio (0,54 balo). Nors inovacijos yra įvairialypės (technologinės – proceso bei produkto, socialinės, politinės ir kitokios), formuojant strateginius inovacijų skatinimo dokumentus Lietuvoje dažniausiai apsiribojama technologinėmis inovacijomis. Lietuvoje vyrauja (santykinai) tęstinės inovacijos ir pritaikymo (adaptavimo) būdu diegiamų inovacijų kūrimas (šių tipų veiklas vykdo po 11 proc. įmonių). Sparčios žinių ekonomikos plėtros ir globalizacijos perspektyvoje tokio tipo inovacijos nėra labai perspektyvios.

14. Deklaruojama, kad inovacijų rėmimas Lietuvoje yra vienas iš svarbiausių uždavinių, tačiau fundamentiniams ir taikomiesiems moksliniams tyrimams (toliau – moksliniai tyrimai) ir eksperimentinei (technologijų) plėtrai tebeskiriama labai nedidelės lėšos (2012 m. – vos 0,9 proc. BVP; ES vidurkis – apie 2,06 proc.). Privataus sektoriaus išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai yra ypač mažos (apie 0,24 proc. BVP). Nors viešojo sektoriaus šios srities išlaidos beveik prilygsta ES vidurkiui (Lietuvoje jos sudaro apie 0,7 proc. BVP), tačiau šio sektoriaus mokslinių tyrimai ir jų rezultatai nėra pakankamai orientuoti į ūkio ir visuomenės poreikius, verslas mažai naudojasi mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros rezultatais.

15. Nors apskritai Lietuvos verslo aplinka vertinama palankiai, tačiau ją veikia nuolat besikeičiančios išorinės aplinkos ir šalies vidaus sąlygos (teisinės, politinės, socialinės, ekonominės). Auga ES teisės aktų reikalavimai aplinkos, kokybės ir kitose sritims. Jais siekiama naudoti aplinkai ir vartotojams. Kita vertus, tai didina verslo kaštus. Smulkiąjam ir vidutiniam verslui aktuali viešųjų paslaugų verslui infrastruktūra (verslo informaciniai centrai, verslo inkubatoriai, mokslo ir technologijų parkai, inovacijų centrai ir kt.) iš dalies yra sukurta, bet daugelis jos įstaigų išgyvena ankstyvąjį plėtros etapą. Europos, bei kitų pasaulio valstybių ekonomikos, pasižyminčios aukštu konkurencingumu bei produktyvumu lygiu, tiesiogiai remia įmonių inovacijas naujų procesų ir produktų srityje. Kadangi konkurencinga ateities ekonomika remsis inovacijomis ir aktyviu žinių kūrimu bei taikymu, prireiks didelių Lietuvos pramonės ir paslaugų sektoriaus struktūrinių pokyčių, skatinsiančių spartų aukštų ir vidutiniškai aukštų technologijų pramonės ir paslaugų kuriamo bei eksportuojamo produkto dalies augimą. Nauji produktai, technologijos, procesai, verslo modeliai, organizacinės struktūros didintų įmonių konkurencingumą tiek vidaus, tiek užsienio rinkose. Valstybė turi imtis papildomų priemonių ūkio konkurencingumui didinti, viena vertus, tiek tiesiogiai, tiek ir netiesiogiai remdama inovacijas, kita vertus, siekdama kuo mažesnio galimo rinkos iškraipymo ir neigiamų padarinių konkurencijai.

16. Visuomenės gerovė priklauso ir nuo ūkio augimo rezultatų sklaidos – paskirstymo – visuose visuomenės sluoksniuose. Tiek augimo, tiek paskirstymo srityje susiduriame su kliūtimis. Lietuva ne tik ekonomiškai vis dar gerokai atsilieka nuo ES vidurkio, bet ir turimi nedideli išteklių visuomenėje paskirstomi labai netolygiai – esama didelės pajamų, materialių gyvenimo sąlygų,

ypač kaimo ir miesto pjūvyje, sveikatos, gero išsilavinimo ir kultūros prieinamumo nelygybės. Socialinių bei sveikatos problemų gausa irgi liudija esant didelę nelygybę visuomenėje⁵, o nelygybės mokslinių tyrimų Lietuvoje nepakanka. Viešajame diskurse ir net akademinėje bendruomenėje lygybė dažnai priešpastatoma ekonominiam augimui ir laisvei, nors vis daugėja įrodymų, kad tvarų ekonominį augimą pasiekia šalys, kuriose pajamų nelygybės labai skiriasi⁶, o nelygybės mažinimas, priešingai, ne riboja, bet skatina ekonominį augimą.⁷

17. Lietuva po komunistinės sistemos žlugimo gyvena jau trečiąjį dešimtmetį, tačiau vengiama net svarstyti visuomenės klasinio susiskirstymo ir lygybės klausimą,⁸ nors nuo XX a. išsivysčiusiose visuomenėse pagrindinis dėmesys teikiamas socialinei lygybei, t.y. lygioms gyvenimo galimybėms išsilavinimo, profesinės veiklos, socialinių paslaugų, vartojimo ir kitose srityse.⁹ Lietuvai grįžus į demokratinių šalių bendriją ir ekonomiškai integruojantis į ES ir kitas pasaulio rinkas, laikas didesnę dėmesį skirti ir socialinei integracijai, t. y. spartinti gyventojų gerovės augimą tarpusavyje derinant ekonomines paskatas ir socialinį teisingumą.

18. Gyventojų sergamumą ir poreikį didinti sveikatos išlaidas netiesiogiai rodo mirtingumo priežastys. Lietuvai būdingas labai didelis nenatūralių mirčių skaičius (dėl nelaimingų įvykių darbe, keliuose, skendimų, sušalimų, savižudybių). Jos labai susijusios su socialinėmis problemomis ir gyventojų rizikinga elgsena. Vienas ryškiausių socialinės gerovės apleistumo rodiklių – sergamumas tuberkulioze, kurios plitimas industrinėse šalyse labiausiai siejamas su skurdu, socialine atskirtimi ir nepakankama ne tik medicinine, bet ir socialine pagalba sergantiesiems bei didelę riziką susirgti patiriantiems žmonėms. Lietuvoje sergamumas tuberkulioze keletą kartų viršija net naujųjų Europos Sąjungos šalių vidurkį, o ES vidurkį – šešis kartus.

19. Lietuva išsiskiria itin aukštu mirštamumu nuo lėtinių neinfekcinių ligų, kurių pagrindinė priežastis – rizikinga elgsena ir sveikatai nepalanki gyvensena. Keturi pagrindiniai rizikos veiksniai (rūkymas, alkoholio vartojimas, nesveika mityba ir mažas fizinis aktyvumas), nurodyti Jungtinių Tautų (toliau – JT) strateginiuose dokumentuose, Lietuvoje yra itin paplitę. JT rezoliucijoje dėl Lėtinių neinfekcinių ligų prevencijos ir kontrolės pabrėžiama, kad šios ligos ir jų rizikos veiksniai yra viena iš didžiausių kliūčių darniam šalių vystymuisi ir ekonominei raidai. Šių problemų nesprendimas prisideda prie itin didelių sveikatos netolygumų¹⁰. Pastarųjų reikšmė ir tyrimo poreikis nuolat pabrėžiamas Europoje. Didelių sveikatos netolygumų esama ir Lietuvoje, o

⁵ Prieš keletą metų R. Wilkinson ir K. Pickett tarptautinių socialinių tyrimų rezultatų apžvalgos pagrindu padarė išvadą, kad labiau nelygioms visuomenėms būdingas ne tik didesnis užribis, bet ir visuose gyventojų sluoksniuose labiau paplitę socialinės ir sveikatos problemos. Žr. Wilkinson, R., Pickett, K. *Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone*. London: Penguin Books, 2010.

⁶ Lindert, P.H. *Growing Public: Social Spending and Economic Growth since the Eighteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

⁷ Salverda, W., Nolan, B., Smeeding, T.M. (eds.). *The Oxford Handbook of Economic Inequality*. New York: Oxford University Press, 2009, p. 7.

⁸ Tarp priežasčių, kodėl Lietuvoje visuomenės socialinės struktūros tyrimams iki šiol buvo neskirta didesnio dėmesio, tyrėjai vardija tų tyrimų perdėtą sureikšminimą sovietiniais laikais, kartu apribojant tyrėjų laisvę rinkti teorines prielaidas bei metodologiją, o taip pat pomodernių teorijų, skelbiančių „klasių mirtį“, įtaką bei paties tyrimų objekto sparčią kaitą pokomunistinės transformacijos pradžioje. Žr. Morkevičius, V., Norkus, Z. Šiuolaikinės Lietuvos klasinė struktūra: neovėberiška analizė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2012/1(30), p. 26-101.

⁹ Outhwaite, W., Bottomore, T. (eds.). *The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought*. Oxford: Blackwell Publishing, 1993, p. 200.

¹⁰ Political Declaration of the High-level Meeting of the General Assembly on the Prevention and Control of Non-communicable Diseases. Resolution adopted by the UN General Assembly, 24 January 2012 // http://www.who.int/nmh/events/un_ncd_summit2011/political_declaration_en.pdf?ua=1

socialinės, sveikatos ir ekonominės gerovės stoka siejasi su žemesniu išsilavinimu, sunkesne šeimos padėtimi.

20. Vis didesne problema tampa gyventojų psichikos sveikata. Pasaulio sveikatos organizacijos teigimu psichikos sveikatos sutrikimų našta visuomenei yra nepalyginamai didesnė, nei manoma. Psichikos sutrikimai pasaulyje sudaro apie 14 proc. visų negalios atvejų. Iki 2020 m. ji taps dažniausia ligų ir nedarbingumo priežastimi išsivysčiusiose šalyse ir užims antrąją vietą tarp negalios priežasčių. Iki šiol nežinoma, kaip psichikos sveikatos problemų mastą veikia besivystančios technologijos, pakeičiančios įprastinį gyventojų bendravimą, kaip šią sveikatą veikia spartėjantis gyvenimo tempas ir kiti veiksniai. Žmonėms, turintiems psichikos sveikatos problemų bei patiriantiems psichologinių sunkumų, būdinga ir blogesne fizine sveikata, didesnis jų mirštamumas¹¹. Lietuva yra tarp tų pasaulio šalių, kuriose yra itin daug savižudybių, alkoholio vartotojų ir patiriančių psichikos sveikatos problemas.

21. Medicininiai standartai yra šiuolaikinės sveikatos apsaugos pamatas, jie nustato, kokia pagalba turi būti teikiama pacientui, reglamentuoja šios pagalbos apimtį ir kokybę. Taip randasi pagrindas tikslinti organizacinius ir kitus reikalavimus visai sveikatos apsaugos sistemai. Lietuva nacionalinių standartų sistema tik pradėta kurti. Pažangiausiose pasaulio šalyse veikia vientisos sistemos, apimančios daugelį šimtų standartų, kurių vaidmuo užtikrinant ir kontroliuojant sveikatos apsaugos kokybę yra labai svarbus.

22. Lietuvoje įgyvendinamos baudžiamosios ir administracinės justicijos bei nacionalinės ir kitokios nusikalstamumo prevencijos programos ir priemonės nėra pakankamai veiksmingos. Tik dalis jų daro bent kiek apčiuopiamą prevencinį poveikį nusikalstamumui ir didina piliečių viktimologinį saugumą. Įstatymo viršenybės nepaisymas, neatitikimai tarp visuomenei priimtinių taisyklių ir įgyvendinamo teisingumo gerokai mažina visuomenės pasitikėjimą teisinėmis institucijomis ir pačia teisine sistema.

23. Per daugiau nei dvidešimt atkurtos nepriklausomybės metų Lietuvoje įvyko daug institucinių pokyčių, kuriuos galima sieti su demokratizacija ir europeizacija. Šiuolaikinės visuomenės raidai itin didelį poveikį turi piliečių dalyvavimas bendruomenių gyvenime ir vietos savivaldoje, šalies gyventojų pilietinis aktyvumas, arba visuomenės narių ištraukimo į viešąjį gyvenimą lygis, o vietos bendruomenių ir nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas tvarkant viešuosius reikalus Lietuvoje yra nepakankamas. Pasitikėjimo politinėmis ir valstybės institucijomis bei socialinio pasitikėjimo rodikliai Lietuvoje yra vieni žemiausių Europoje. Pilietinės visuomenės tyrimų (politinio ir pilietinio dalyvavimo, politinių nuostatų) rezultatai rodo, kad turimas politinis ir pilietinis potencialas nėra išnaudojamas ir akumuliuojamas dėl netinkamai veikiančių valstybės institucijų. Visuomeniškai itin pasyvus yra jaunimas, o pakankamai didelė visuomenės dalis stokoja tapatybės su Lietuvos valstybe.

24. Socialinių interesų ir tikslų lygmenyje visuomenės grupės dažnai yra gerokai susipriešinusios, o viešojoje erdvėje nepakanka atvirumo ir tolerancijos kitaip mąstančiam, pagarbos kuriančiam asmeniui, solidarumui. Be socialinių interesų, tikslų ir sprendimų derinimo neįmanomas darnus šalies vystymasis ir socialinė gerovė. Tad būtini socialinio teisingumo, solidarumo, bendruomeniškumo, lygių galimybių ir socialinės santalkos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje tyrimai.

¹¹ WHO Mental Health Action Plan 2013 – 2020. // http://www.who.int/mental_health/publications/action_plan/en

25. Viešojo valdymo srityje tarp svarbiausių problemų yra nepakankamas viešųjų įstaigų veiklos atvirumas ir skaidrumas, nepakankamas piliečių įtraukimas į valstybės valdymą, korupcijos išplitimas, neskaidrūs sprendimai ir ne visada efektyvus teisingumo vykdymas, menka sprendimų orientacija į rezultatus, viešojo sektoriaus organizacijų vadovų lyderystės ir atsakomybės trūkumas, nepakankama viešųjų paslaugų kokybė ir prieinamumas. Pagal valdžios efektyvumo rodiklius Lietuva yra atsiliekanti ES valstybė. Svarbiausių viešųjų paslaugų (sveikatos apsaugos, švietimo, socialinės apsaugos) kokybė piliečių yra vertinama nepalankiai. Viešajam valdymui būtina ir tai, kad valdymo sprendimai būtų priimami kuo geriau sutarus, pagrįstai, t.y. jie turi būti grindžiami įrodymais ir įgyvendinami kuo mažesnėmis sąnaudomis, įvertinant *ex ante* ir *ex post* jų poveikį visuomenei ir valstybei.

26. Ateities Lietuvos visuomenės gyvenimo kokybė priklausys ir nuo šalies sugebėjimo pertvarkyti savo socialinę ir ekonominę struktūrą, ją adaptuojant vidiniams bei globaliesiems iššūkiams. Esminė šių adaptacijos procesų sėkmės sąlyga – sumani valdymo sistema, kuri individams, grupėms, organizacijoms siekiant bendrų tikslų leistų veikti kartu. Kadangi sparčiai kintančioje aplinkoje tradiciniai valstybės valdymo modeliai nebetinkami spręsti labai kompleksiškomis visuomenės problemoms (visuomenės senėjimui, mažėjančiam gimstamumui, intensyviai migracijai, vertybių ir elgsenos pokyčiams, ekonomikos restruktūrizacijai, globaliam ekonominių veiklų perkėlimui, urbanizacijai ir kitoms), būtina veikti proaktyviai, operatyviai priimti sprendimus, užtikrinti būtinų išteklių, formuoti situacijai adekvačias ir sumanias valdymo struktūras, kurios veiktų atvirai ir išlaikydamos demokratines visuomenės vertybes.

III. MOKSLINIŲ TYRIMŲ BŪKLĖS PROGRAMOS TEMATIKA APŽVALGA

27. Nacionalinė mokslo programa „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“ (toliau – SIN programa), patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. gruodžio 17 d. įsakymu Nr. V-2334 (Žin., 2010, Nr.152-7764), kuri buvo įgyvendinama 2010–2014 metais, sudarė galimybes sistemaiškai tirti Lietuvos visuomenėje vykstančius socialinius procesus, keliančius pavojų nacionaliniam saugumui. SIN programoje atlikti kompleksiniai tyrimai iš dalies siejosi ir su gerovės visuomenės tyrimais. SIN programos 2-ojo „Socialinės gerovės tyrimai“ ir 5-ojo „Psichosocialinių sąveikų ir subjektyvios gerovės tyrimai“ uždavinių priemonės). Visgi SIN programoje visuomenės gerovės klausimai tyrinėti vidinių grėsmių, kurios kyla nacionaliniam saugumui dėl nedarnios visuomenės raidos, požiūriu.

28. Svarbiausios šios Programos tyrimų tematikos būtų saugi ir sveika bei įtrauki visuomenė, verslumas ir inovacijos, sumanus augimas ir gerovės kūrimas, sumani politika ir valdymas.

29. *Saugios ir sveikos visuomenės* problematikai tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje skiriamas nemažas dėmesys. Pasaulyje atliekami šių sričių ilgalaikiai ir vienkartiniai tarptautiniai palyginamieji ir nacionaliniai tyrimai. Lietuva dalyvauja Tarptautinėje socialinio tyrimo programoje (joje dalyvauja daugiau nei 50 pasaulio šalių), Europos socialiniame tyrime, Europos Parlamento užsakymu reguliariai vykdomuose Eurobarometro visuomenės nuomonės tyrimuose. Lietuvos duomenys teikiami ir daugeliui ES statistikos tarnybos (Eurostato) bei kitų tarptautinių organizacijų tyrimams. Problema ta, kad Lietuvoje saugios ir sveikos visuomenės tyrimams dažnai neįmanoma tiesiogiai pritaikyti Vakarų valstybių teorinių paradigų, nes pastarosios tik iš dalies atspindi specifinę šios srities raidą naujosiose demokratinėse Europos valstybėse.

Nacionaliniu mastu yra analizuojami Lietuvos darbo rinkos politikos raidos ypatumai, šalies žmonių ištekliai, darbo rinkos politika bei užimtumas, integracijos į darbo rinką, darbo rinkos ir lyčių lygybės, darbo santykių ir apmokėjimo, gyventojų užimtumo ir nedarbo klausimai, teisiniai darbo santykių aspektai, taip pat subjektyvi socialinė gerovė ir psichosocialiniai gerovės veiksniai, socialinės gerovės, skurdo ir bendruomeniškumo sąveika, socialinė atskirtis, socialinio draudimo sistema, tarpsektorinis bendradarbiavimas, ieškant būdų pagerinti sveikatos priežiūrą socialinės rizikos šeimose, piniginių išmokų ir socialinių paslaugų derinimas, būsto politika. Tiriant saugią visuomenę reikšmingi buvo ir pastaraisiais metais Lietuvoje vykdyti asmens ir visuomenės saugumo užtikrinimo tyrimai. Tirta nusikaltimų lygis ir teisėsaugos institucijų darbas, sunkiausių nusikaltimų (nužudymus) lemiantieji veiksniai ir atsakomybės už juos reglamentavimas, miestų erdvių savybių įtaka nusikaltimams, nusikalstamos naudos konfiskavimo mechanizmai, registruotas bei latentinis nusikalstamumas Lietuvoje, jaunimo deviacinio elgesio priežastys ir padariniai. Pažymėtina, kad Lietuvoje socialinės gerovės tyrimų temos vis dar yra gana atsitiktinės, nes dalyvavimą tyrimuose dažniausiai lemia atsitiktinumas, paprastai susijęs su tarptautinių tyrimų arba tyrimus užsakančių institucijų interesais. Lietuvos socialinės gerovės sistemos sėkminga plėtra neįmanoma be išsamios įvairių visuomenės grupių gyvenimo sąlygų ir socialinės politikos padarinių analizės.

Nacionaliniu mastu yra analizuojami Lietuvos darbo rinkos politikos raidos ypatumai, šalies žmonių ištekliai, darbo rinkos politika bei užimtumas, integracijos į darbo rinką, darbo rinkos ir lyčių lygybės, darbo santykių ir apmokėjimo, gyventojų užimtumo ir nedarbo klausimai, teisiniai darbo santykių aspektai, taip pat subjektyvi socialinė gerovė ir psichosocialiniai gerovės veiksniai, socialinės gerovės, skurdo ir bendruomeniškumo sąveika, socialinė atskirtis, socialinio draudimo sistema, tarpsektorinis bendradarbiavimas, ieškant būdų pagerinti sveikatos priežiūrą socialinės rizikos šeimose, piniginių išmokų ir socialinių paslaugų derinimas, būsto politika. Tiriant saugią visuomenę reikšmingi buvo ir pastaraisiais metais Lietuvoje vykdyti asmens ir visuomenės saugumo užtikrinimo tyrimai. Taip pat analizuotas nusikaltimų lygis ir teisėsaugos institucijų darbas, sunkiausių nusikaltimų (nužudymus) lemiantieji veiksniai ir atsakomybės už juos reglamentavimas, miestų erdvių savybių įtaka nusikaltimams, nusikalstamos naudos konfiskavimo mechanizmai, registruotas bei latentinis nusikalstamumas Lietuvoje, jaunimo deviacinio elgesio priežastys ir padariniai.

30. *Įtraukios visuomenės* problemos (Lietuvos visuomenės struktūra – stratifikacija, vertybės ir elgsenos kaita) analizuojamos Europos ir pasaulio vertybių, Europos socialiniame ir kituose ilgalaikiuose tarptautiniuose tyrimuose. Kaip atskirą ir plačią tyrimų sritį galima išskirti pilietiškumo tyrimus, kurie apima gana daug temų: pilietinių vertybių, pilietinės visuomenės, pilietinio dalyvavimo, pilietinės kultūros, piliečių ir valstybės santykių pokomunistinėje demokratijoje, Europinės tapatybės analizę. Nemažai dėmesio Lietuvos mokslininkai skiria tokioms įtraukiančios visuomenės problemoms – socialinio ir kultūrinio kapitalo, nacionalinio, etninio, religinio identiteto, demokratijos supratimo ir vertinimo, asmeninio ir socialinio gerbūvio, kaimo ir miesto gyvenimo kokybės, švietimo ir užimtumo, Lietuvos gyventojų psichologinės gerovės įvairių aspektų – tyrimui. Nors šios problematikos tyrimų skaičius auga, bet jie vis dar yra nepastovūs, nekompleksiški ir neišsamūs. Netgi, sumanios specializacijos prioritetine kryptyje „Įtrauki ir kūrybinga visuomenė“, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. spalio 14 d. nutarimu Nr. 951 „Dėl Prioritetinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų raidos (sumanios specializacijos) kryptių patvirtinimo“, numatomi tik du itin siaurai specializuoti prioritetai:

a) proveržio inovacijų kūrimo ir diegimo technologijos ir procesai, b) modernios ugdymosi technologijos ir procesai, skatinantys kūrybiškos ir produktyvios asmenybės tapsmą, kurie tik iš dalies atspindi įtraukiančios visuomenės problemas ir moksliniais tyrimais pagrįstus jų sprendimus.

31. *Verslumo ir inovacijų* tyrimai svarbūs aiškinantis prieštarigus reiškinius Lietuvos ekonomikoje, kurie siejami su žemu ekonomikos, pavienių jo sektorių bei verslo įmonių konkurencingumu, sukuriama maža pridėtine verte, mažu darbo produktyvumu. Tradicinių sektorių, sudarančių didžiąją dalį Lietuvos ekonomikos struktūroje, sukuriama maža pridėtine vertė susijusi su žemu darbo produktyvumu ir lėtėjančiu jo augimu. Tai rodo, jog tradiciniai ekonomikos augimo šaltiniai senka. Dėl to inovacijos tampa pagrindiniu ilgalaikės ekonomikos plėtros veiksmu. Nors inovacijų ir verslumo būklės analizei, politikos formavimo sprendimams pagrįsti, jų finansavimui ir skatinimui Lietuvoje sukurta sudėtinga institucinė infrastruktūra, jos efektyvumas nėra pakankamas. Būtina plėtoti Lietuvos mokslininkų tyrimus, susijusius su tokiais šiuolaikinės visuomenės bei šalių ekonomikų iššūkiais kaip visuomenės senėjimas, struktūrinis nedarbas, socialinė atskirtis, ekonomikos konkurencingumo mažėjimas, bei verslumo ir inovacijų vaidmeniu juos įveikiant, tyrimus, nagrinėjančius šių iššūkių poveikį socialinės gerovės, gerovės visuomenės, gerovės ekonomikos paradigmu kaitai. Lietuvoje trūksta kompleksinių inovacijų, verslumo ir kūrybiškumo visose visuomenės gyvenimo bei ekonomikos srityse raiškos tyrimų, darbo jėgos dalyvavimo žiniomis ir inovacijomis grindžiamoje kūrybingoje ekonomikoje plėtotės mokslinių įžvalgų. Šių tyrimų būtinumą lemia tai, jog šiandienos valstybėje gebėjimas orientuotis į visuomenę, tinkamai panaudojančią turimus žinių išteklius, tampa esminiu šalies ekonomikos raidos sėkmės veiksmu.

32. *Sumanaus augimo ir gerovės plėtros* tyrimai yra itin aktualūs, kadangi per du pastaruosius dešimtmečius beveik kiekviena pasaulio valstybė, tarp jų ir Lietuva, susidūrė su globaliais ekonomikos kaitos iššūkiais, kuriuos atlaikyti sudėtinga – būtina siekti sumanaus ekonomikos augimo užtikrinant visuomenės gerovę. Sumanaus augimo ir konkurencingumo tyrimus Lietuvoje kiek paspartino ilgalaikė institucinė 2012–2014 metų ekonomikos mokslinių tyrimų programa „Lietuvos ekonomikos ilgalaikio konkurencingumo iššūkiai“, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2012 m. liepos 9 d. įsakymu Nr. V-1104 (Žin., 2012, Nr. 84-4408). Kita vertus, šios programos uždaviniai gana riboti: tiriama naujų augančių pasaulio ekonomikos centrų konkurencinė grėsmė tradicinėmis technologijomis grindžiamai gamybai Lietuvoje, aukštųjų technologijų ir inovacijų plitimo ūkyje sąveika su verslo aplinka, natūralių monopolijų ir galimų oligopolijų karteliniai susitarimai, įėjimo į rinkas barjerai ir pasitraukimo iš rinkų reguliavimas, kreditų rinkos šoko poveikis, infliacijos valdymas ir valstybės finansų tvarkymas, išteklių skirstymas ir naudojimas viešajame ūkio sektoriuje, žmogiškojo kapitalo, darbo išteklių struktūrinių pokyčiai, darbo paklausos ir pasiūlos lankstumas ūkio sektoriuose ir profesijose. Tačiau itin trūksta tyrimų, kurie kompleksiskai įvertintų gerovės institucijų, susijusių su socialine apsauga, sveikatos apsauga, darbo rinkos politika, būsto politika, švietimo sistema, veiklą ir jų įtaką šalies ekonomikai, gyventojų požiūriui į socialinį teisingumą ir perskirstomąją lygybę, demokratijos bei pilietinės visuomenės raidai, politiniams prioritetams bei šalies valdančio elito nuostatoms socialinio teisingumo atžvilgiu. Būtina atskleisti, kaip esama gerovės sistema veikia šalies ekonominę plėtrą, nes tai leistų nustatyti pagrindines priežastis, suponuojančias esamas socialines problemas.

33. *Sumanios politikos ir valdymo* problemoms tirti daug dėmesio skiriama tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje. Pasaulyje yra atliekami tarptautiniai palyginamieji tyrimai, tačiau Lietuvoje tyrimai dažnai yra vienkartiniai ir fragmentiški. Tęstiniai tyrimai dažnai apima tik siaurą tematiką.

Lietuvoje daugiausiai dėmesio tenka šioms tyrimų temoms: valstybės tarnybos įvaizdis ir organizacinė elgsena, valstybės tarnautojų vadybinių ir lyderystės kompetencijos, elektroninių paslaugų teikimas ir jų kokybė, viešojo valdymo reformų pasekmės, demokratijos funkcionavimas Lietuvoje, kokybiškų viešų diskusijų prielaidos ir veiksniai, svarstymų demokratijos įgyvendinimo galimybės ir prielaidos, ES šalių narių piliečių rinkiminė elgsena ir dalyvavimas Europos Parlamento rinkimuose, šiuolaikinės Lietuvos valstybės ir politinės bendruomenės kaitos tendencijos, svarbiausių politinių institucijų pokyčiai. Lietuvos mokslininkai taip pat dalyvauja įvairiuose palyginamuosiuose tarptautiniuose tyrimuose ir yra pasiekę svarių rezultatų atliekant ilgalaikę socialinių ir politinių problemų stebėseną bei Lietuvoje įgyvendinant Tarptautinę socialinio tyrimo programą ir Europos socialinį tyrimą. Sumanaus valdymo kompleksiniai ir palyginamieji tyrimai vis dar fragmentiški. Lietuvos mokslininkų atliekami politinių institucijų tyrimai dažniausiai apsiriboja problemos identifikavimu ir orientacija į praeitį (istoriją), bet ne visapusiška problemos priežasčių analize ir sprendimų siūlymu. Dėl to viešosios valdžios vykdytos ir tebevykdomos reformos dažnai tėra instituciniai moksliskai nepagrįsti eksperimentai. Ypač trūksta kompleksškų viešosios politikos vertinimo darbų, taip pat būtina atlikti viešosios politikos sprendimų sėkmės ir nesėkmės priežasčių analizę, atskleidžiant, kokios prielaidos yra reikalingos sėkmingam politinio ir pilietinio bendradarbiavimo problemų sprendimui. Politinės kultūros plačiąja prasme tyrimai rodo, kad piliečių santykis su valstybe ir politika yra svarbus veiksnys, lemiantis sėkmingą politinių institucijų veikimą. Lietuvoje atliekami tyrimai šia tema dažniausiai orientuojasi į politinės kultūrą, apsiriboja koreliacijų su tam tikromis socialinėmis ir demografinėmis savybėmis paieškoms. Būtina plėtoti šios srities tyrimus, siekiant priežastinių paaiškinimų, leidžiančių teikti rekomendacijas dėl to, kokiomis priemonėmis galima formuoti atsakomybę ir pasitikėjimą grindžiamą piliečių santykį su valstybe bei šiuolaikinėms sąlygoms tinkamą politinę tapatybę.

Tarptautiniame ir valstybės vidaus lygmenyje vykstantys procesai yra glaudžiai susiję. Tarptautinės aplinkos pokyčiai ne tik kelia grėsmę, bet ir suteikia naujų galimybių valstybėms, siekiančioms užtikrinti savo visuomenių gerovę. Lietuvoje atliekami tyrimai dažniausiai koncentruojasi į grėsmių saugumui ir jų prevencijos galimybių analizę. Trūksta išsamesnių tarptautinės aplinkos tyrimų, viešojo valdymo bei pilietinės visuomenės tyrimų integracijos. Tokia integracija yra būtina siekiant stiprinti valstybės gebėjimus laiku ir tinkamai reaguoti į tarptautinės aplinkos pokyčius.

IV. PROGRAMOS MOKSLINIŲ TYRIMŲ PRIORITETAI

Programa ne tik pratęsia, bet ir ženkliai praplečia SIN programos problematiką ir temas. Programa atitinka ir Europos Sąjungos strategijos „Europa 2020“ prioritetus, kuriuos vienija socialinės Europos idėja.

34. Gerovės valstybe vadinama šiuolaikinė valstybė, kuri yra įsipareigojusi apsaugoti savo piliečius nuo laisvos rinkos rizikų, kylančių dėl nedarbo, vyresnio amžiaus ar negalios, ir taip jiems suteikti ekonominį saugumą. Valstybės įsipareigojimų savo piliečiams ir socialinės apsaugos priemonių visuma sudaro gerovės valstybės branduolį.

35. Programos pavadinime naudojama sąvoka „gerovės visuomenė“ yra laikoma alternatyva kitai kompleksinei socialinei apsaugos sistemai, kuri vadinama „gerovės valstybe“. Gerovės valstybė „suprantama kaip valstybės įsipareigojimas garantuoti kiekvienam orų pragyvenimą. Jis

suteikiamas ne kaip labdara, o kaip socialinė teisė – per socialinę apsaugą, socialines paslaugas, darbo rinkos ir būsto politiką, švietimą ir sveikatos apsaugą.¹²

36. XX a. pabaigoje socialiniai mokslininkai ir politikos ekspertai atkreipė dėmesį į tai, kad sulėtėjus kapitalizmo augimui, gerovės valstybė išgyvena krizę, kai augančios investicijos į gerovę beveik nebemažino socialinės atskirties ir skurdo. Gerovės visuomenės yra vienas atsakų į gerovės valstybės krizę. Gerovės visuomenės proponentai pabrėžia gerovės sistemos decentralizavimą, kitų ne tik valstybinių institucijų (visuomeninių organizacijų, vietos bendruomenių ir panašiai) įsitraukimą į gerovės kūrimą.

37. Pereinant nuo gerovės valstybės prie gerovės visuomenės požiūrio, nuo labiau etatistinės ir modernistinės gerovės sampratos pereinama prie labiau individualistinės gerovės sampratos: gerovės kūrime žmonės dalyvauja ne tik kaip valstybės piliečiai, bet ir kaip aktyvūs visuomenės nariai. Gerovės visuomenėje iniciatyvą kuriant socialinę gerovę iš valstybės perima piliečių visuomenė. Šie pokyčiai sukuria naujas problemas, kurias reikia išsamiai tirti.

38. Gerovės valstybės sampratą papildantis gerovės visuomenės požiūris kelia naujų iššūkių socialinei teorijai ir praktikai, todėl tolimesni gerovės valstybės tyrimai turėtų būti papildyti problematika, susijusia su gerovės visuomenės dedamosiomis tokiomis, kaip gerovės sistemos decentralizavimas, visuomeninių organizacijų įtraukimas į gerovės sistemą, pačių piliečių aktyvesnis dalyvavimas organizuojant gerovės sistemą, socialinio kapitalo ir socialinių tinklų vaidmuo, kuriant gerovės sistemą, ir panašiai.

39. Ėjimą nuo tradicinės gerovės valstybės link gerovės visuomenės žymi reikšmingi pokyčiai: auga socialinių paslaugų rinkos vaidmuo, įsigali socialinių investicijų požiūris, keičiantis socialinės globos diskursą, didėja pilietinės visuomenės vaidmuo, auga socialinės apsaugos taiklumo ir vietos strategijų svarba, didėja neformalių bendruomenių ir socialinių tinklų reikšmė, auga pasitikėjimo santykių ir socialinio kapitalo vaidmuo.

40. Svarbu yra ir tai, kad susiklostęs ekonominio ir socialinio saugumo mastas priklauso ne tik nuo šalies disponuojamų išteklių ir socialinių problemų masto, bet ir nuo susiklosčiusios įsitvirtinusios institucinės tvarkos, politinės konjunktūros, priimamų sprendimų ir dominuojančių diskursų, taigi ne tik nuo objektyvių struktūrinių, bet ir nuo subjektyvių veiksnių. Tai reiškia, kad susiklosčiusi pusiausvyra tarp ekonomikos plėtros ir garantuojamos gerovės gali keistis dėl priimamų sprendimų, kurie turėtų būti racionalūs ir pagrįsti. Dėl to ieškant efektyvesnių būdų visuomenės gerovei didinti, yra svarbus mokslininkų indėlis.

41. **Gerovė, ūkis ir šalies valdymas** yra trys svarbiausios Programos tyrimų ašys. Šiuolaikinei Lietuvos visuomenei būdinga menka visuomenės gerovė. Pagal įvairius visuomenės gerovės parametrus Lietuva atsilieka nuo ES vidurkio. Lietuvoje itin netolygus išteklių paskirstymas: egzistuoja didelė pajamų, materialių gyvenimo sąlygų, sveikatos ir jos priežiūros, gero išsilavinimo ir kultūros prieinamumo nelygybė, didėja mirtingumo skirtumai tarp miesto ir kaimo gyventojų, vyrų ir moterų gyvenimo trukmės skirtumai yra vieni didžiausių Europoje. Viena vertus, Lietuvos ūkis po 2008–2010 m. ekonominės krizės gana sparčiai auga, o greta lėtėjančio eksporto augimo randasi aktyvėjantis vidaus vartojimas, kuriam įtakos turėjo 2013 m. padidintas minimalus atlyginimas. Kita vertus, ūkio augimas nėra tvarus, o mažėjantys žmonių ištekliai nestabilios eksporto rinkos padėtį dar labiau komplikuoja. Nors augantis ūkis galėtų sudaryti

¹² Aidukaitė, J., Bogdanova, N., Guogis, A. Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė? Vilnius: LSTC, 2012, p. 5.

daugiau galimybių didinti socialines investicijas ir plėsti visuomenės gerovę, bet tam trukdo palyginti lėtai mažėjantis bedarbių skaičius, taip pat yra prielaidų manyti, kad mažėjantis ilgalaikių bedarbių skaičius yra susijęs su jų pasitraukimu iš darbo rinkos. Lietuvos visuomenei būdingas menkas politinis ir pilietinis aktyvumas, šalies gyventojai nepasitiki valdžios institucijomis ir vieni kitais, plinta destruktivus elgesys, o emigracija ir gimstamumo mažėjimas išbalansavo demografinę šalies padėtį. Tokia sudėtinga padėtis suponuoja sisteminių daugiakryptinių, daugiadisciplininių, tarpdisciplininių ir palyginamųjų socialinių mokslų srities mokslinių tyrimų, kurie padėtų spręsti šalies raidai strategiškai svarbias problemas, poreikį.

42. Iki šiol gerovės visuomenės problemos Lietuvoje buvo tyrinėjama epizodiškai, o sisteminių ir kompleksinių gerovės visuomenės tyrimų nebuvo. Programos tyrimų prioritetai yra: (1) saugios ir sveikos visuomenės raida; (2) įtraukiančios visuomenės kūrimas ir puoselėjimas; (3) verslumo ir inovacijų vystymas; (4) sumanus augimas ir gerovės plėtra; ir (5) sumani politika ir valdymas.

42.1. *Saugios ir sveikos visuomenės raidos* prioritetą apima socialinės sanglaudos, socialinės bei psichologinės gyvenimo kokybės, darnios sveikatos sistemos raidos, kitų (ne tik sveikatos ar teisėsaugos) sektorių įsitraukimo į sveikos ir saugios visuomenės formavimo procesus bei piliečių motyvacinių veiksnių dalyvauti sveikos gyvensenos formavimo bei visuomenės saugumo užtikrinimo procesuose, tyrimus. Šio prioriteto priemonės turėtų būti laikomos socialinėmis investicijomis ir labiau orientuotos į aktyvesnį pačių šalies gyventojų įsitraukimą į veiklą, kuri padėtų užtikrinti žmonių saugumą ir visuomenės sveikatą. Tyrimai turėtų apimti gyvenimo ir darbo sąlygas, gyventojų saugumą susidūrus su socialinėmis rizikomis (senatve, negalia, ligomis, nedarbu ir pan.); turėtų būti tyrinėjami socialiniai sergamumo ir mirštamumo veiksniai, elgsenos, renkantis sveiką gyvenseną, motyvacija. Minėti tyrimai padėtų išsiaiškinti priežastis, kurios lemia nekokybiškas gyvenimo ir darbo sąlygas, nesaugumą susidūrus su socialinėmis rizikomis (senatve, negalia, ligomis, nedarbu ir pan.), nusikalstamumu, netolygia ekonomine raida, aplinkos užterštumu ir kita. Būtina atlikti sveikatą žalojančios elgsenos ekonominį vertinimą, teikti rekomendacijas gyvensenai gerinti bei rizikos veiksniams koreguoti. Tyrimų rezultatai turėtų prisidėti prie veiksmingesnių socialinių investicijų saugios ir sveikos visuomenės srityje, padėtų tobulinti visuomenės ir rinkos poreikius atitinkančią socialinės pagalbos ir paslaugų sistemą, socialinės ir sveikatos apsaugos politiką. Reikalingi ir tokie tyrimai, kurie atskleistų socialinius sergamumo ir mirštamumo veiksnius, abejingumą sveikai gyvensenai. Kadangi poveikį visuomenės sveikatai, gerovei ir asmens gyvybei daro įvairūs ekonominiai, ekologiniai, politiniai ir kiti veiksniai, tai prioritetą būtų integralaus, darnaus visuomenės saugumo modelio, kuris leistų suvokti ir nagrinėti saugumą kaip tarpusavyje susijusių reiškinių sistemą, atskirų saugumo atmainų ir bendrojo saugumo sąveiką, pagrįsto mokslinė analize, kūrimas.

42.2. *Įtraukiančios visuomenės* problemoms spręsti būtina tirti Lietuvos visuomenės struktūrą (stratifikaciją), vertybes, nuostatas ir elgsenos kaitą, socialinį, tautinį ir kultūrinį tapatumą, emigracijos ir reemigracijos veiksnius, gyventojų požiūrius į socialinį teisingumą ir persikirstomąją lygybę, demokratijos bei pilietinės visuomenės raidą. Šiuolaikinio pasaulio integralumas ir dinamiškumas vėl kelia tautų tapatumo, išlikimo ir tolesnio plėtojimosi galimybių klausimus. Gerovės visuomenėse daug dėmesio teikiama socialiniam teisingumui, t.y. lygioms galimybėms įvairiose gyvenimo srityse užtikrinti, socialinei ir psichologinei gyvenimo kokybei užtikrinti. Lietuvoje šie visuomenės poreikiai nėra tinkamai užtikrinami. Tyrimai turi atskleisti pagrindines socialinės nelygybės ir socialinės atskirties formavimosi erdves, kad nuo jų neigiamo poveikio

visuomenę apsaugotų veiksmingos politikos priemonės. Reikalinga ir piliečių, jų grupių, organizacijų įgalinimo, tvaraus gyvenimo būdo analizė, nes Lietuvai integruojantis į ES ir kitas pasaulio rinkas, ypač svarbi tampa socialinė sanglauda ir socialinė integracija, t.y. gyventojų gerovės augimo spartinimas, derinant ekonomines paskatas, socialinį teisingumą, socialinį įtraukimą. Vis dar išlieka aukštas nedarbo lygis, dėl jo didžioji dalis emigrantų ir palieka Lietuvą, socialiai pažeidžiamoms visuomenės grupės turi mažai galimybių dalyvauti ne tik darbo rinkoje, bet ir aktyvios darbo rinkos politikos priemonėse, gauti tinkamos kokybės socialines paslaugas. Šie tyrimai turi įvertinti demografinių pokyčių, globalizacijos, ekonominės raidos nestabilumo sąlygomis besiformuojančius naujus socialinės gerovės paslaugų poreikius. Tyrimų rezultatai padėtų užtikrinti lygias galimybes įvairiose visuomenės gyvenimo srityse, įgyvendinti sėkmingą skurdo ir socialiai pažeidžiamų visuomenės grupių socialinės atskirties prevenciją, skatintų užimtumą skatinimą, įtrauktų bendruomenes ir nevyriausybinės organizacijas į inovacinius procesus, užtikrintų sukurtų socialinės integracijos naujovių įdiegimą į valstybės praktiką.

42.3. *Verslumo ir inovacijų vystymui* būtina tirti verslių individų ugdymą bei karjeros valdymą, naujų verslo įmonių steigimą ir jų augimo prielaidas, individualioms, organizacijų ir valstybės inovacijoms reikalingus gebėjimus, verslo ir technologinių sistemų integraciją į globalias rinkas ir naujų rinkų kūrimą, inovacijų plėtros technologines, institucines ir veiklos kliūtis bei socialines inovacijas, tvarias, ekologines, biologines ir žaliąsias verslumo inovacijas bei jų ekosistemas, inovatyvios vertės kūrimą sumaniose įmonėse ir finansavimo modelius. Tokie tyrimai padėtų spręsti visuomenės, viešojo ir verslo sektorių problemas: naujų technologinių, gamybos ir paslaugų, naujų rinkų ir socialinių idėjų kūrimas bei jų sėkmingas diegimas viešajame sektoriuje ir versle. Būtų atsakyta į klausimus, kaip spartėjanti technologijų plėtra, didėjantis dėmesys ribotiems ištekliams, aplinkosauginėms problemoms bei socialiniams iššūkiams formuoja sumanių įmonių veiklos principus inovacijomis grįstos konkurencijos sąlygomis. Šiame kontekste svarbios tampa ekologinės, biologinės ir žaliųjų požiūrių raiškos. Reaguojant į visuomenės prioritetus ir formuojant vartotojų ateities poreikius bei rizikos finansų prieinamumą, būtina tirti finansavimo šaltinius ir strategijų pasirinkimą bei socialinio kapitalo vystymą. Naujos žinios apie sumanių įmonių kūrimą bei jų augimo prielaidas prisidėtų prie jaunimo užimtumo didinimo. Šie tyrimai prisidėtų prie kūrybingos visuomenės plėtros, valstybės konkurencingo didinimo bei inovacijų ekonomikos kūrimo.

42.4. *Sumaniam augimui ir gerovės plėtrai* būtini tyrimai, kurie apimtų institucinių, politinių, technologinių, ekonominių ir socialinių veiksnių derinimą, kuriant gerovę, formuojant ekonomikos politiką ir priimant sprendimus, derinančius skirtingų suinteresuotųjų grupių interesų požiūrius. Labai aktualu tirti veiksmingą žmogiškųjų išteklių naudojimą (ypač didinant kvalifikuotos darbo jėgos potencialą), veiksmingą energetinių, finansų, informacinių, komunikacinių ir kitų išteklių naudojimą, siekiant harmoningos plėtros. Būtina analizuoti, kaip modernizuojant verslo bei vartotojų aplinką užtikrinti tvarią ir sumanią ekonomikos plėtrą, mažinant makroekonomikos disbalansą stiprinti šalies finansų tvarumą, energetinį saugumą, verslo bei kitokių organizacijų inovatyvumą. Būtina tirti (ir diegti) didelį užimtumą (ypač jaunimo) užtikrinančias priemones, ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą. Tyrimų rezultatai padėtų atsakyti į klausimus, kaip pasiekti pažangų, tvarų ir integracinį augimą, atskleistų veiksnius, kurie daro esminę įtaką Lietuvos socialinės gerovės sistemų raidai, padėti geriau suprasti Lietuvos visuomenės grupių interesus ir galias, veikiančias socialinės politikos formavimą ir įgyvendinimą. Vienas iš svarbių socialinės gerovės tyrimų tikslų – atskleisti vykdomos socialinės politikos, jos

alternatyvių priemonių bei programų rezultatus ir padarinius, atskleisti socialinių institucijų veiklos efektyvumą. Šiuolaikinė, poindustrinė, kūrybiškai produktyvi gerovės visuomenė, turėtų lanksčiau reaguoti į vartotojų poreikius ir sudaryti sąlygas rinktis paslaugas, labiau veikti socialinių išmokų ir paslaugų reguliavimą. Socialinės paslaugos ir išmokos turėtų būti traktuojamos kaip investicija, kuri darbą praradusiam ar negalios ištiktam individui padėtų išlikti savarankišku. Reikia mokslinių tyrimų, kaip socialinės investicijos padėtų asmenims grįžti į darbo rinką, prisidėtų ne tik prie skurdo bei nelygybės mažinimo, bet ir prie įgalinimo, integracijos į darbo rinką ir sumanios, žinių visuomenės ugdymo; kaip derinti gerovės plėtrą ir sumanų augimą, kurių pagrindas – naujausių technologijų diegimas, ekologiškos raidos, verslumo, žinių visuomenės, lyčių lygybės bei bendruomeniškumo ugdymas.

Sumanaus augimo ir gerovės plėtos srityje moksliniais tyrimais taip pat reikia spręsti keturias dilemas: (1) ar skurdas mažintinas socialinėmis pašalpomis, ar perskirstant pajamas, (2) ar skatintina privati iniciatyva, ar didintini valstybės įsipareigojimai ir atsakomybė; (3) ar rinktis Europos socialinį modelį, ar neoliberalųjį, (4) kas palankiau- globalizacija ar deglobalizacija?

Kompleksiškai reikia įvertinti gerovės institucijų (socialinės apsaugos, sveikatos apsaugos, darbo rinkos politikos, būsto politikos, švietimo sistemos, policijos ir krašto apsaugos, bei kitų) veiklą ir jų įtaką šalies ekonomikai, politiniams prioritetams bei šalies valdančiojo elito nuostatomis.

42.5. *Sumanios politikos ir valdymo* srityje pirmiausiai būtina tirti viešąją politiką, „gerą“ valdymą ir viešojo valdymo atvirumą, viešosios politikos rezultatų vertinimą, viešųjų paslaugų kokybę, viešojo administravimo gebėjimus, piliečių ir visuomenės dalyvavimą viešajame valdyme, tarptautinį Lietuvos bendradarbiavimą. Sumaniam valdymui būtini sisteminiai palyginamieji tarpdisciplininiai diachroniniai–istoriniai valdymo sistemų ir jų pokyčių, sinchroniniai – tarpsektoriniai bei tarpnacionaliniai valdymo sistemų tyrimai, kurie atskleistų įvairius mechanizmus, naudojamus efektyviam kolektyviniam sprendimų priėmimui bei skirtingų valdymo platformų bei lygmenų koordinavimui. Šie tyrimai visuomenei ir valstybei padėtų greičiau ir adekvačiau reaguoti į vis naujus išorinės ir vidinės aplinkos pokyčius, globalizacijos keliamus iššūkius bei problemas valstybei ir visuomenei, plėtoti atsakingą ir kompetentingą valdymą bei politiką, stiprinti politikos įgyvendinimo gebėjimus, spręsti kolektyvinio veikimo problemas, t.y. padėtų įveikti negebėjimą bendradarbiauti ir nepasitikėjimą (tiek tarp piliečių, tiek tarp įvairių Lietuvos valdžios lygmenų, tiek tarpvalstybinio lygmens), plėtoti europietišką Lietuvos tapatybę ir įveikti egzistuojantį provincialumą, identifikuoti rizikas ir iššūkius nacionaliniam saugumui, taip pat suvokti tarptautinės aplinkos teikiamas galimybes. Vienas svarbiausių viešojo valdymo modernizavimo rodiklių ir tuo pačiu tyrimo prioritetų –teisinės sistemos kokybė, nepriklausomumas ir efektyvumas.

43. Gerovės visuomenės formavimąsi galima užtikrinti tik sukūrus darnias sąveikas tarp individo, visuomenės, ekonominės veiklos bei valdymo sukūrimą. Gerovės visuomenės kūrimą turi skatinti duomenimis ir įrodymais pagrįsti moksliniai tyrimai, kurių pagrindu ir vadovaujantis Lietuvos žmonių gerovės, saugumo ir socialinio sugyvenimo interesais bus parengti Lietuvoje vykstančių socialinių, ekonominių, politinių ir kitokių procesų pažinimo bei jų galimo valdymo socioekonominiai, organizaciniai, teisiniai modeliai.

V. PROGRAMOS TIKSLAS, UŽDAVINIAI IR ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

44. Programos tikslas – išanalizuoti gerovės visuomenės Lietuvoje plėtros prielaidas, veiksnius, tendencijas, jos raidos trikdžius bei galimybes, padėti valstybės institucijoms parengti strateginius sprendimus ir rekomendacijas gerovės visuomenei plėtoti.

45. Remiantis Programos pagrindimu ir Lietuvos mokslo tarybos siūlymu dėl nacionalinės mokslo programos „Gerovės visuomenė“, numatyti šie Programos uždaviniai:

45.1. Tirti sveikatos, socialinius, ekonominius ir kitus gyvenimo kokybę veikiančius veiksnius, socialinių investicijų, kurios tobulina asmens, visuomenės ir rinkos poreikius atitinkančią socialinę pagalbą, plėtrą, sveikatos apsaugos ir paslaugų sistemą, kitų (ne tik sveikatos ar teisės saugos) sektorių įsitraukimą į sveikos ir saugios visuomenės formavimo procesus. Parengti siūlymų ir rekomendacijų *saugios ir sveikos visuomenės raidai pagrįsti*.

45.2. Tirti Lietuvos visuomenės struktūrą (stratifikaciją), vertybes, nuostatas ir elgsenos kaitą, socialinį, tautinį ir religinį tapatumą, emigracijos ir reemigracijos veiksnius, socialinę nelygybę ir socialinę atskirtį. Įvertinti dėl demografinių pokyčių, globalizacijos, ekonominės raidos nestabilumo ir kitų pokyčių besiformuojančius naujus socialinės gerovės poreikius, parengti siūlymus, kaip turėtų būti kuriama bei plėtojama *įtraukianti visuomenė*.

45.3. Tirti šalies verslo sistemos funkcionavimą ir raidą spartėjančių technologinių pokyčių, tarptautinės konkurencijos kontekste, ribotų išteklių, aplinkosauginių problemų bei socialinių iššūkių poveikį visuomenės, verslo ir valstybės veiklai, verslumą bei inovacijų ekosistemas, pateikti siūlymų, pagrįstų naujų paslaugų, rinkų plėtra, socialinių idėjų kūrimu bei jų diegimu viešajame sektoriuje ir versle, *verslios bei inovatyvios visuomenės vystymui*.

45.4. Ištirti *sumanaus augimo ir gerovės plėtros* prielaidas, remiantis institucinių, politinių, ekonominių ir socialinių, teritorinės (regioninės) diferenciacijos veiksnių, gerovės sistemos ir šalies ekonominės plėtros sąveika, įvertinant gerovės institucijų – socialinės ir sveikatos apsaugos, darbo rinkos ir būsto politikų, švietimo sistemos – veiklą ir jų įtaką šalies ekonomikai, demokratijos bei pilietinės visuomenės raidai, politiniams prioritetams ir šalies valdančio elito nuostatoms.

45.5. Tirti šalies politinę ir valdymo sistemas kaip gerovės visuomenės plėtros priemones; siekiant plėtoti *atsakingą ir kompetentingą valdymą* bei politiką, stiprinti politikos įgyvendinimo gebėjimus, spręsti kolektyvinio veiksmo problemas, plėtoti europietišką Lietuvos tapatybę, rengti siūlymus ir rekomendacijas dėl atsakingos viešosios politikos, viešųjų paslaugų kokybės gerinimo, piliečių ir visuomenės dalyvavimo viešajame valdyme bei teisinės sistemos stiprinimo.

46. Uždaviniams, nurodytiems Programos 44 punkte, pasiekti numatomos šios jų įgyvendinimo priemonės:

46.1. **Saugios ir sveikos visuomenės raidos tyrimai.** Bus atlikti:

46.1.1. įvairių visuomenės grupių socialinės bei psichologinės gyvenimo kokybės, pagrindinių psichikos sveikatos problemų (agresijos, smurto, savižudybių, alkoholio vartojimo ir kitų), sveikos gyvensenos pasirinkimo, darnaus sveikatos sistemos vystymo, šiuolaikinių technologijų panaudojimo visuomenei įtraukti į sveikos gyvensenos ugdymą ir ligų prevenciją tyrimai;

46.1.2. valstybės viešojo sektoriaus (ne vien sveikatos ar teisės saugos sistemos) veiklos ir jos poveikio gyventojų sveikatai bei saugumui, galimybių aktyviai dalyvauti sveikatos ir visuomenės saugumo gerinimo veiklose bei plėtoti psichosocialinės pagalbos sistemas tyrimai;

46.1.3. socio-ekonominės struktūros kaitos, socialinių investicijų, socialinių, ekonominių, kultūros, sveikatos, švietimo netolygumų bei galimybių juos mažinti tyrimai;

46.1.4. baudžiamosios ir administracinės justicijos, teisės pažeidimų raiškos, daromos žalos, priešasčių ir prevencijos galimybių, tarptautinių, nacionalinių ir vietinių nusikalstamumo prevencijos programų ir priemonių veiksmingumo, asmenų saugumo jausmo ir jo didinimo galimybių tyrimai bei grėsmių (bioetinių, privataus gyvenimo ribojimo, manipuliavimo visuomene pasitelkiant socialines technologijas) žmogaus saugumui ir teisėms tyrimai.

46.2. Įtraukiančios visuomenės kūrimo ir vystymosi tyrimai. Bus atlikti:

46.2.1. Lietuvos visuomenės struktūros (stratifikacijos), vertybių, nuostatų ir elgsenos kaitos, socialinio, tautinio ir religinio tapatumo, ypač gyventojų požiūrių į socialinį teisingumą ir persikirstomąją lygybę, demokratijos bei pilietinės visuomenės raidą, tyrimai;

46.2.2. demografinių pokyčių, migracijos, švietimo ir mokslo veiksnių ir procesų globalizacijos ekonominės raidos nestabilumo sąlygomis tyrimai;

46.2.3. šalies gyventojų užimtumo ir darbo rinkos struktūros bei raidos, darbo motyvacijos didinimo ir nedarbo mažinimo galimybių, kokybiško užimtumo tyrimai;

46.2.4. visuomenės nelygybių, socialinio ir regioninio vystymosi netolygumo, kaimo ir miesto skirtumų, socialinio teisingumo, socialinės ir kultūrinės įtraukties, socialinės sanglaudos, naujų gerovės poreikių bei lygių galimybių tyrimai.

46.3. Verslios ir inovatyvios visuomenės vystymosi tyrimai. Bus atlikti:

46.3.1. verslumo bei inovacijų ekosistemos vystymąsi veikiančių politinių, socialinių, kultūrinių, mokslo–verslo santykių, darbo rinkos veiksnių, tinklinių ryšių formavimosi sąlygų, finansavimo bei infrastruktūros tyrimai;

46.3.2. verslo įmonių steigimo, jų augimo prielaidų ir finansavimo modelių taikymo, integracijos į globaliąsias rinkas, naujų rinkų kūrimo tendencijų ir jų sąsajų su gerovės visuomenės vystymusi tyrimai;

46.3.3. verslumo skirtumų ir jo skatinimo prielaidų Lietuvoje, verslo emigracijos tendencijų, veiksnių ir jų padarinių, ekonominių, socialinių, miesto-kaimo, aplinkosauginių veiksnių įtakos sumanių įmonių veiklos, ekologinio, biologinio ir žaliojo verslumo bei vartojimo plėtrai, inovacijomis grįstos konkurencijos sąlygomis tyrimai;

46.3.4. inovacijoms reikalingų gebėjimų, verslių individų ugdymo bei karjeros valdymo (individų, organizacijos ir valstybės lygmeniu), inovacijų finansavimo modelių, finansų prieinamumo, finansavimo šaltinių ir strategijų tyrimai;

46.3.5. verslo išorinės aplinkos (teisinės, ekonominės, socialinės, politinės, gamtinės ir kitokios), valstybės pajėgumo užtikrinti lygias konkurencines sąlygas, institucinių ir veiklos kliūčių plėtoti verslo socialinį atsakingumą, socialines inovacijas, socialinės verslininkystės ir tvarios socialinės įtraukties tyrimai.

46.4. Sumanaus augimo ir gerovės plėtros tyrimai. Bus atlikti:

46.4.1. institucinių, politinių, technologinių, energetinių, ekonominių, regioninių ir socialinių veiksnių derinimo bei efektyvaus išteklių panaudojimo, kuriant visuomenės gerovę, užtikrinant viešąjį interesą, formuojant ekonomikos politiką ir priimant sprendimus, atsižvelgus į skirtingas interesų grupes, tyrimai;

46.4.2. gerovės sistemos pokyčių Lietuvoje ir jų poveikio skurdo bei nelygybės mažinimui, įgalinimui, integracijai į darbo rinką ir sumanios visuomenės ugdymui tyrimai;

46.4.3. gyventojų socialinį ir ekonominį aktyvumą sąlygojančių veiksnių poveikio gyventojų užimtumui ir demografinėi elgsenai bei gyventojų subjektyvios gyvenimo kokybės ir gerovės vertinimo, šalies gyventojų dalyvavimo ekonominiame gyvenime tyrimai;

46.4.4. socio-ekonominių santykių teisingumo, socialinių išmokų ir paslaugų, socialinių investicijų ir socialinių programų poveikio, šalies ūkio raidos įtakos gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygoms tyrimai;

46.4.5. gerovės institucijų – socialinės ir sveikatos apsaugos, darbo rinkos ir būsto politikų, švietimo sistemos – veiklos, valstybės taikomų gerovės perskirstomųjų priemonių ir jų taikymo padarinių ir jų įtakos gerovės visuomenės formavimuisi tyrimai.

46.5. **Sumanios politikos ir sumanaus valdymo tyrimai.** Bus atlikti:

46.5.1. pilietinės visuomenės ir bendruomenių, pilietinės ir politinės kultūros, politinių nuostatų ir vertybių, piliečių ir valstybės santykio, piliečių ir nevyriausybinių organizacijų dalyvavimo viešajame valdyme ir jų sąsajų su gerovės visuomene tyrimai;

46.5.2. viešojo valdymo modernizavimo, naujų *gero* valdymo modelių, viešojo valdymo poveikio (politikos įgyvendinimo), viešojo administravimo ir viešųjų paslaugų kokybės bei jų prieinamumo, viešojo administravimo gebėjimų palyginamieji tyrimai;

46.5.3. demokratinėse politinių institucijų kaitos, teritorinio valdymo, regioninės ir vietos valdžios, nevyriausybinių sektoriaus ir vietos savivaldos plėtros tyrimai;

46.5.4. teisinės sistemos, užtikrinant teisingumą ir socialinį sugyvenimą, veiksmingumo, jos kokybės, nepriklausomumo ir efektyvumo viešajame valdyme tyrimai;

46.5.5. tarptautinės aplinkos pokyčių ir su jais susijusių naujų rizikų ir iššūkių nacionaliniam saugumui, Lietuvos visuomenės nuostatų tarptautinės politikos ir Lietuvos užsienio politikos atžvilgiu, visuomenės gebėjimų dalyvauti formuluojant ir ginant Lietuvos nacionalinius interesus vidaus ir tarptautinėje erdvėje, draugiškų santykių su kaimyninėmis šalimis skatinimo būdų tyrimai;

46.5.6. šalies politinės ir valdymo sistemų, kaip gerovės visuomenės plėtros priemonių, tyrimai, parengta atsakingos viešosios politikos ir piliečių įsitraukimo į viešąją politiką rekomendacijų.

47. Programos įgyvendinimo priemonių vykdymo terminai ir lėšos joms vykdyti bus nurodyti Programos priede.

VI. NUMATOMI REZULTATAI

48. Įgyvendinus Programą, atsižvelgus į jos uždavinius, bus:

48.1. intensyviau rengiami ir įgyvendinami aktualūs visuomenės gerovės mokslinių tyrimų projektai, pagrįsti naujausiomis Lietuvos ir pasaulio mokslininkų patirtimis ir žiniomis (bus parengta ir įgyvendinta ne mažiau kaip 70 projektų);

48.2. parengti ir paskelbti Programos aprėpiamų mokslinių tyrimų sričių mokslo straipsniai, mokslo monografijos bei sintetiniai veikalai (ne mažiau kaip 30 mokslo monografijų ir sintetinių veikalų, ne mažiau kaip 125 mokslo straipsniai, iš kurių 30 straipsnių tarptautiniuose indeksuotuose mokslo leidiniuose);

48.3. gauta naujų duomenų ir sukurta moksliniais tyrimais pagrįstų rekomendacijų dėl gerovės visuomenės vystymo Lietuvoje (ne mažiau kaip 30 moksliniais tyrimais pagrįstų rekomendacijų);

48.4. vykdoma Programos mokslinių tyrimų ir jų rezultatų sklaida mokslo bendruomenėje (bus surengta ne mažiau kaip 70 nacionalinių ir tarptautinių mokslinių renginių Programos mokslinių tyrimų temomis);

48.5. plėtojama informacinė infrastruktūra tolesniems gerovės visuomenės tyrimams (bus sukurtos ne mažiau kaip 10 duomenų bazių);

48.6. parengta moksliniais tyrimais pagrįstų rekomendacijų valstybės valdymo institucijoms (bus pateikta ne mažiau kaip 30 rekomendacijų valstybės valdymo institucijoms).

VII. NUMATOMŲ REZULTATŲ PANAUDOJIMO GALIMYBĖS IR SKLAIDOS PRIEMONĖS

49. Programos įgyvendinimo metu sukaupia informacija leis:

49.1. mokslinių tyrimų pagrindu formuluoti gerovės visuomenės vystymo strategiją ir politikas;

49.2. pateikti moksliniais tyrimais pagrįstų rekomendacijų, padėsiančių sparčiau ir veiksmingiau įgyvendinti saugios, sveikos ir įtraukiančios visuomenės, socialinė gerovės, verslumo ir inovacijų, sumanaus augimo ir kokybiškesnio viešojo valdymo tikslus;

49.3. geriau atlikti gerovės politikos stebėseną ir įgyvendinimą;

49.4. plėtoti kokybiškus ir į problemas orientuotus Programos aprėpiamų mokslinių tyrimų sričių mokslinius tyrimus ;

49.5. sustiprinti tarptautinį Lietuvos tyrėjų ir mokslininkų bendradarbiavimą;

49.6. tobulinti edukacinį procesą ir plėtoti moksliniais tyrimais pagrįstas studijas Lietuvos universitetuose.

50. Įgyvendinant Programą, bus ugdomi kvalifikuoti socialinių tyrimų specialistai. Patrauklesnės taps doktorantūros studijos, daugės galimybių į Lietuvą grįžtantiems užsienyje mokslus baigusiems ir tyrimų patirties įgijusiems mokslininkams.

51. Vykdančioji institucija, vadovaudamasi Mokslo ir studijų įstatymo (Žin., 2009, Nr. [54-2140](#)) 45 straipsniu viešai skelbs projektų mokslinių tyrimų rezultatus, kiek tai neprieštaruoja intelektualios nuosavybės ir komercinių ar valstybės paslapčių apsaugą reglamentuojantiems teisės aktams.

52. Projekto vadovas ir vykdančioji institucija įsipareigos institucijos nustatyta tvarka ir sąlygomis užtikrinti tinkamą projekto įgyvendinimo metu gautų duomenų išsaugojimą ir panaudojimą, o po trejų metų nuo projekto pabaigos – prieigos prie jų galimybę.

53. Autorių teisės ir gretutinės teisės, nustatytos Lietuvos Respublikos įstatymuose ir tarptautinėse sutartyse, priklauso projekto vykdytojams tyrėjams.

54. Lietuvos mokslo taryba nepretenduoja į turtines intelektualios veiklos, vykdytos įgyvendinant jos finansuotus projektus, rezultatų teises.

55. Rezultatų aptarimas ir sklaida bus vykdomi parengus ir paskelbus svarbiausių Programos aprėpiamų tyrimų sričių mokslo straipsnius, mokslo monografijas, metodikas ir rekomendacijas valstybinėms institucijoms, padedančias spręsti aktualias šalies ir gerovės visuomenės vystymo problemas. Programos rezultatai taip pat bus pristatomi ir analizuojami tiek Lietuvoje, tiek užsienyje organizuojamose mokslinėse konferencijose.

VIII. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMO VERTINIMO KRITERIJAI

56. Svarbiausias Programos rezultatų vertinimo kriterijus yra vykdomų tyrimų dėmė su Programos tyrimų uždaviniais ir įgyvendinimo priemonėmis. Kiti kriterijai: tyrimų rezultatų

patikimumas, reprezentatyvumas, tarptautiškumas, tyrimų rezultatų sklaida valstybės valdymo institucijoms ir visuomenei. Taip pat bus įvertinti kokybiniai mokslinių tyrimų aspektai: metodikos inovatyvumas bei patikimumas, rezultatų/duomenų naujumas, jų pritaikomumas ir prieinamumas tarptautiniame kontekste, rezultatų sąsajos su esamomis žiniomis.

57. Programos rezultatai vertinami baigus ją įgyvendinti. Programos uždavinių įgyvendinimo vertinimo rodikliai yra:

- 57.1. mokslinių tyrimų projektų, parengtų ir įgyvendintų vykdant Programą, skaičius;
- 57.2. parengtų ir paskelbtų svarbiausių Programos aprėpiamų mokslinių tyrimų sričių mokslo straipsnių, mokslo monografijų ir sintetinių veikalų skaičius;
- 57.3. sukurtų duomenų bazių skaičius;
- 57.4. atliktus mokslinius tyrimus apibendrinančių nacionalinių ir tarptautinių mokslinių renginių skaičius;
- 57.5. Programos aprėpiamų mokslinių tyrimų sričių metodikų skaičius;
- 57.6. Programos aprėpiamų moksliniais tyrimais pagrįstų rekomendacijų valstybės valdymo institucijoms skaičius.

IX. BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

58. Programą administruoja Lietuvos mokslo taryba, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintais Nacionalinių mokslo programų nuostatais ir pačios pasitvirtintu Nacionalinių mokslo programų rengimo ir įgyvendinimo tvarkos aprašu (toliau – Aprašas), suderintu su Švietimo ir mokslo ministerija.

59. Programa įgyvendinama konkurso būdu skiriant finansavimą mokslo projektams, organizuojant gautų paraiškų ir mokslinių ataskaitų ekspertinį vertinimą, užtikrinant tinkamą lėšų panaudojimą Aprašo nustatyta tvarka.

60. Programa gali būti finansuojama valstybės biudžeto, Europos Sąjungos struktūrinių fondų, tarptautinių programų ir kitomis lėšomis. Programai įgyvendinti lėšų skirti gali ir ministerijos ar kitos valstybės institucijos, ūkio subjektai ar kiti juridiniai asmenys. Programai įgyvendinti 2015–2020 metais reikės 48 mln. Lt. Lėšų pasiskirstymas pagal Programos uždavinius pateiktas Programos priede.

61. Programą administruojanti institucija vykdo Programos įgyvendinimo stebėseną: apibendrina Programos projektų rezultatus ir jų pagrindu parengia Programos tarpines bei baigiamąją ataskaitas; skelbia jas savo svetainėje, organizuoja šių ataskaitų svarstymą ir vertinimą.

62. Įvertinusi Programos tarpinę ataskaitą, Programą administruojanti institucija gali siūlyti tikslinti Programą arba, jeigu Programa įgyvendinama nepatenkinamai arba Programai įgyvendinti skiriamas nepakankamas finansavimas, siūlyti nutraukti Programos vykdymą anksčiau, nei numatyta.

63. Įvertinusi Programos tarpinę ataskaitą, Programą administruojanti institucija gali siūlyti tikslinti Programą arba, jeigu Programa įgyvendinama nepatenkinamai arba Programai įgyvendinti skiriamas nepakankamas finansavimas, siūlyti nutraukti Programos vykdymą anksčiau, nei numatyta.

64. Programa administruojanti institucija Programos ataskaitas su jose nurodytais Programos projektų įgyvendinimo rezultatais bei gautomis išvadomis ar rekomendacijomis, teikia

Švietimo ir mokslo bei kitoms suinteresuotoms ministerijoms. Programos rezultatai viešinami organizuojant renginius ir skelbiant šiuos rezultatus žiniasklaidoje.

65. Programa laikoma baigta, kai Programą administruojanti institucija patvirtina Aprašo nustatyta tvarka parengtą, apsvarstyta ir įvertintą Programos baigiamąją ataskaitą.

NACIONALINĖS PROGRAMOS GEROVĖS VISUOMENĖ LĖŠŲ PASKIRSTYMAIS (tūkst. Lt)

	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2018 m.	2019 m.	2020 m.	Iš viso:
1.Saugios ir sveikos visuomenės tyrimai.	900	1400	1400	1500	1600	1600	8400
2.Įtraukiančios visuomenės kūrimo ir vystymosi tyrimai	1300	2100	2100	2200	2300	2300	12300
3.Verslios ir inovatyvios visuomenės vystymosi tyrimai	900	1200	1200	1300	1400	1400	7400
4.Sumanaus augimo ir gerovės plėtros tyrimai	1100	1300	1300	1400	1500	1500	8100
5.Sumanios politikos ir sumanaus valdymo visuomenės tyrimai	1300	2000	2000	2100	2200	2200	11800
Iš viso:	5500	8000	8000	8500	9000	9000	48000